

D. V. Bubrih életrajának, munkáinak magyar vonatkozásairól

SzÍJ Enikő

ELTE, Budapest
szij.eniko@gmail.com

Munkámban kísérletet teszek összegyűjteni D. V. Bubrihnak az életében, a műveiben fellelhető magyar vonatkozásokat. Ilyen, eddig nem számon tartott tény a magyar nyelvről, a magyar nyelv történetéről írt szócikke a Kommunista Akadémia Irodalmi Enciklopédiájába (1929), két levelét őrzi a MTA Kézirattára (1926 Leningrádból, 1927 Berlinből), őt tartják számon az 1947-es orosz–magyar kisszótár grammatikai függelékének szerzőjeként, az Orosz Tudományos Akadémia főtítkárához hasonlóan ő is tudományszervezési mintának tartotta a berlini Collegium Hungaricumot, és megkezdte a magyar nyelv egyetemi oktatásának bevezetését. Nem tudható, hogy volt-e tudomása a váratlan halálát (1949) megelőző időkben tőle és róla magyarul megjelent írásokról.

1. Bevezető

Könyvtárnyi irodalom szól – okkal, joggal – Dmitrij Vlagyimirovics Bubrihről (1890–1949), a szovjet finnugrisztika megteremtőjéről, az iskolateremtő egyetemi tanárról, a máig élő hagyományt elindító konferencia-szervezőről, a kutatóról, a marxizmus és a sztálini terror áldozatáról.¹ Hosszan lehetne sorolni, mi mindenben volt első és/vagy példamutató, vagy csak egyszerű „szenvető alany” (Moksin 1990). Ezekben az írásokban mindenütt az áll, hogy az összes finnugor nyelvvel foglalkozott, de különösen közel állt hozzá, mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben a mordvin és a karjalai, nem is említve bizonyos népnévtani kérdéseket és az általános – mondhatnám

¹ Bubrihről lásd Dubrovina 1962, Erdődi 1963, Gerd 1929, Kert 1975, 1990, Kolpakova 2015, 2016, Maticsák 2015, Moksin 1990, Nagurnaja 2015, Popov, A. I. 1953, Popov, V. A. 2015, Szenkevics-Gudkova 1950–1951, Tomelleri – Gorgyijenko 2020.

szokásos – finnugor problémákat, amelyek szintén kutatásainak tárgyai voltak. Az „összes finnugor”-ban hol vannak a magyarok, hol van a magyar nyelv? És ha van, hol, honnan van, hogyan tett szert ilyen ismeretekre?

A vizsgálódásunk forrásait illetően eleve két szemszögből is kétfelé kell osztani a Bubrih személyére és a forrásaira vonatkozó anyagot, folyton lebegtetve a „honnan vette, honnan tudta?” kérdést: mi az, amit ő maga írt, mondott és mi az, ami róla írtak, mondtak, illetve mi az a magyar vonatkozású „bármí”, amit ő maga írt, mondott és amit róla magyarok vagy magyarul írtak – mindezt még élteben avagy holta után. Ezek a szempontok időnként szükségyszerűen összekuszálódnak, mert nem tudhatjuk, hogy ő, illetve a külföld miről szerezhette vagy nem szerezhette tudományt, miként tevékenységének ismertté válása is a körülményektől függött.

Bubrih életrajzi adatai között vannak közismert, kevésbé ismert és új adalékok (ld. Kolpakova 2015) és vannak „felmelegített” témák, ilyen pl. a Bubrihot a finnugrista pálya felé elindító egyik ok, a teuton/csud-kérdés ismételt tárgyalása (Tomelleri – Gorgyijenko 2020). Közismert a halála: rosszul lesz és meghal a professzor, szó szerint halálra üldözték, a marrizmus áldozata. Kevésbé ismert viszont emlegetése az ún. Szofin-ügyben (Kuznyecov 1994, Zagrebin – Kulikov 2009–2011: 154), és szinte ismeretlen a hetven nap története a halálraítéltek cellájában, majd váratlan szabadulása a magánzárkában töltött idők után (1938–1940).

Az új adalék a nyelvismeretre is vonatkozik: a finn nyelv megismerése hol kezdődött? A finnországi gyerekkorban, ugyanis – miként ez kiderült (Kolpakova 2015) – a „jó családból” származó Bubrih élete első hét évét Finnországban élte le, és a jó iskolák és a nyelvileg változatos környezet (a soknyelvű Péterváron túl pl. Rigában is hosszasan tartózkodott) segítette a nyelvtanulást. Sajnos, még nem tudjuk, hogy a 20-as évek közepétől a cári idők terepmunkáit felújítani, folytatni szándékozó finn tudósokkal milyen nyelven levelezett (Paavo Ravilával pl. 16 levelet váltott; ld. Salminen 2008, 2009). Az 1941 októberéből származó sajátkezű „kaderlapján” nyelvismere­téről ez olvasható: jól tud németül, franciául, mordvinul, gyengén angolul, olaszul, finnül, karjalaiul és „más nyelveken”. Komiföldre történt evakuálása idején az egyetemi/főiskolai előadások és szabad beszélgetés szintjén meglepően gyorsan elsajátította a komi nyelvet (Popov 2015).

A Bubrih-életrajzok még ma is jelentős hiányait, kihagyásait ugyan nem ártana pótolni, de jelenlegi ismereteink szerint közvetlen magyar vonatkozása sincsenek, csak a finn kapcsolatainak léte egyértelmű. Ezt az említett személyes adatain kívül a cári Oroszországnak és az autonóm finn nagyhercegségnek „összenőtt” tudományos együttlétezése is magyarázta. A 20-as, 30-as

évek (tudomány)politikai jelenségeit valósággal napi szinten lehetne követni, de mégis hiányok vannak Bubrih életrajzában is, pedig „benne élt a korban”. Hiányzik az 1920-as évek második felének történetéből a cári idők finn–oroszlerep kutatásainak újrakezdéséért folytatott levelezés teljes anyaga (a küzdelem némi sikerrel járt, ld. Kettunen és társai 1934-es utazásáról Kettunen 1941–1942). A Szovjetunió finn, magyar és bármiféle más tudományos kapcsolataival foglalkozó történészek, tudománytörténészek, párttörténészek stb. szintén ilyen egyenetlen forrástömegből dolgoznak. Hogy ez komoly probléma, azt jól mutatja például Zsirai Miklósnak a Финноугорский сборник² 1928. évfolyamáról írt ismertetése, ennek a Bubrihra vonatkozó része, amely a hétköznapi létet illető tájékoztatásnak, félreértéseknek köszönhetően néhány meglepő megállapítást tartalmaz (ld. alább).

Mikor, miért és hogyan lett a szlavista-indogermanista Bubrihból finnugrista? A Pétervárról nézve keletkutatásnak számító és Kazany központú finnugor kutatások önálló tudományággá tételéért (Gyepman 1929), a szovjet időkben az akadémiai-egyetemi oktatási-kutatási lehetőségek megteremtéséért folytatott küzdelemben fontos volt Bubrih professzorának, A. A. Sahmatovnak az emberi és tudósi útmutatása. 1925-ben a pétervári egyetemen létrehozták a finnugor tanszéket, amelynek vezetője – számos egyéb megbízatása és megpróbáltatása előtt és mellett – éppen D. V. Bubrih lett, miként említettük: „mindhalálíg”.

2. Bubrih a német- és finnországi finnugrisztikáról

A jelentése 1928-ban jelent meg (a közlő újság, a *Научный работник просвещения* 5–6. számában, tehát feltehetően az év első felében). Ebben figyelmet keltő megállapítások olvashatók a német és a finn finnugrisztikáról – némi magyar összehasonlítással.

² А Финноугорский сборник összeállításáról 1927 márciusában hoztak határozatot. 1928-ban jelent meg, 1500 példányban. Az előszót Szergej Fjodorovics Oldenburg akadémikus írta. A kötet szerzőgárdájáról előbb-utóbb kiderült, hogy mind a nép ellensége, a fasiszta Finnország barátja és így tovább ... (többüket ld. Percsionkov 1991, 1995). A finnugor nyelvészetről szóló cikk szerzője Bubrih volt. A kötetéről Zsirai (1928–30: 152) a következőket írta: „A Finnougorszkij Szbornik (Finnugor Gyűjtemény) az Oroszl Tudományos Akadémia KIPS nevű bizottságának (Komisszija po izucseniju plemennogo szosztava naszelenija SSSR i szopredeljnyneli sztran) kiadványa, afféle zárszámadás az eddigi korszakok munkásságáról, de azzal, hogy számonveszi Oroszlországnak az egyes finnugor tudományágakban végzett eddigi munkáját, voltaképpen a küszöbön álló új korszak számára óhajt kiindulási alapot, tanulságokat, útmutatásokat, célokat találni.”

Szerinte Germaniában tudományos diszciplínaként a finnugrisztika két oknál fogva egészen új: érdeklődést váltott ki, mert a finnugor nyelvű magyarok a németek szövetségesei voltak a háborúban, és mert voltak finnugor anyanyelvű oroszországi hadifoglyok. Csakhogy a háborús idők elmúltával kérdéses, hogyan tovább. Elsősorban Berlin jöhetett szóba, itt már működött a Magyar Intézet, benne „a nagyszerű tudós” Ernst Lewyvel (ahogy Bubrih jellemezte), volt könyvtár, az önálló kiadványok figyelemre méltóak, születetek hangfelvételek, fordításokkal, latin betűs átiratokkal.

„Finnországban pont fordítva van” – írja Bubrih. Finnország Magyarországgal osztozik abban a megtiszteltetésben, hogy megteremtse a finnugor nyelvtudományt, a helyzet nem rosszabb, mint Magyarországon. Finnországban vannak intézmények, társaságok, egyetem, sőt ott van az új turkui egyetem (1920), viszont válságot okoz, hogy többen meghaltak (pl. Paasonen), többen egyéb elfoglaltság miatt mással foglalkoznak (pl. Setälä), új szakemberek csak a finnugor népek körében dolgozva tudnának formálódni, de ilyen finn terepmunka a Szovjetunió finnugor népeinél sok éve nincs. Bubrih kezdettől fogva tudta, már tanára, Sahmatov professzor példáján is látta, hogy a nyelvvel a nyelvet beszélők körében kell és lehet megismerkedni, gyűjteni kell, és ennek a friss, élő anyagnak az alapján kell művelni a tudományt. Amikor a szovjet finnugrisztika megteremtőjeként Bubrih neve hangzik el, akkor jogos azokra az expedíciókra gondolni, amelyeket ő maga vitt véghez vagy amelyeket mások az ő utasításai, illetve példája szerint szerveztek – ameddig lehetett, mert a finnugor „vidék” lokálpatrióta értelmisége hamarosan „a nép ellensége” lett. Például szolgálhat erre a komiföldi néprajzkutató, aspiráns, a korábban Bubrih által is támogatott G. Sztarcev.

3. Bubrih levele Berlinből (1927)

Bubrih útijelentésének magyar vonatkozásain túl van még egy dokumentuma Berlinből: a berlini Collegium Hungaricum levélpapírján 1927. szept. 22. keltezéssel Budapestre küldött levele, amelyet az általa is pártolt, fentebb említett komi-zürjén G. Sztarcev aspiráns érdekében írt – a név nélküli címezést, a megszólítás nélküliséget valószínűleg az magyarázza, hogy a Collegium Hungaricum igazgatójának, Gragger Róbertnek a váratlan halála miatti interregnum idején egy külföldi nem látta tisztán a helyzetet. Bubrih a berlini Magyar Intézet levélpapírján kollégiumi elhelyezést és szakmai támogatást kért a magyaroktól, felsorolva az aspiráns addigi munkáit. (Sztarcevról ma már terjedelmes szakirodalom olvasható, lásd pl. Terjukov komi néprajztörténetében).

Az MTA kéziratárának levéltári helyéből ítélve Szinnyei József akadémikus kezébe kerülhetett a levél. A magyar közbenjárás bizonyítéka, hogy Sztarcevnak a „korszerű”, vagyis gyenge papíron, egyszerű módon megjelentetett szovjet kiadású munkái közül több a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, a könyvtárnak dedikálva megvan. „Hétköznapi” bizonyíték is akad a berlini tartózkodásra: Sztarcev Berlinből tudatta pétervári néprajzos professzorával, hogy sétált Bubrihhallal, és hogy kalapot vett magának...

4. Magyar szócikk az enciklopédiában

A Nagy Péter cár által 1725-ben alapított, 1726-tól működő orosz tudományos akadémia hosszú ideig egyszerre volt kutatóintézet és (felső)oktatási intézmény, expedíció-szervező, könyvkiadó, vagyis egy hatalmas, sokszínű birodalom tudományos életének központja. Jó fél évszázadba telt, mire „kinevelődtek” első saját akadémikusaik, de a külföldiek jelenléte és hathatós működése évszázadokon át meghatározó maradt.

1917-ben eljött az „újratervezés” ideje. A cári Akadémia mellé létrejött a Kommunista Akadémia (Коммунистическая Академия), amely kiadói tevékenységet is folytatott. Az enciklopédia- és lexikon-kiadás nehezen követhető nyomon, ugyanis a „szovjet” jelző használatba vételével megjelent a kiadványjegyzékekben a Nagy Szovjet Enciklopédia (Большая Советская Энциклопедия), amelynek voltak irodalmi szócikkei, de ugyanekkor a Kommunista Akadémia Nyelvi, irodalmi és művészeti szekciója is kiadta a saját irodalmi lexikonát Irodalmi Enciklopédia (Литературная Энциклопедия) főcímmel. Hogy bizonyos ideig párhuzamosan létezett a kétféle enciklopédia, arra találunk adatokat a Botka-bibliográfiában (1973): sokszor ugyanazon az oldalon mindkét enciklopédia szerepel. Nem tudható, hogy a Kommunista Akadémia és Irodalmi enciklopédiája mikor mennyire volt, mennyire lehetett közismert, ma is sokan csodálkozva értesülnek róla.

Az Irodalmi Enciklopédiában vannak olyan finnugor vonatkozású, a finnugor nyelvekről, finnugor nyelvű irodalmakról szóló, változatos terjedelmű szócikkek, amelyek oroszországi finnugor szerzői az illetékes kötetek megjelenésének idején már nem voltak szabadlábon. A szerkesztőbizottság tagjaként és magyar vonatkozású szócikkek szerzőjeként számos baloldali magyar emigráns is szerepel benne. (A Kommunista Akadémiát egyébiránt a 30-as évek közepén felszámolták.)

Bubrih szerzőként szerepel az enciklopédiának a magyar nyelvről szóló szócikke végén: KommAkLitEnc 2. kötet: венгерский или мадьярский язык (feltűnő e kettős névhasználat); a kötet megjelenésének évszáma bizonytalan: 1929 vagy 1930.

Nem tudjuk, hogyan került be Bubrih a szerzőgárdába. Magyar kapcsolatai aligha lehettek, bár jelentős számban éltek baloldali magyar értelmiségiek Petrográdban/Leningrádban, a nyelvtanulásra, nyelvgyakorlásra, megismerkedésre lett volna mód. Bubrihkal kapcsolatosan vannak olyan megjegyzések, miszerint „az obi-ugor nyelvek kivételével minden finnugor nyelvvel foglalkozott” – következik-e ebből az, hogy a nem obi-ugor magyarral igen? Az általános finnugor kérdések tárgyalása során az obi-ugor, illetve az ugor nyelvekre is „szokott” hivatkozni, igaz, hogy nem akkora horderővel, mint az ún. európai Oroszország finnugor nyelveire.

Az enciklopédiában forrásként megadott, német nyelven elérhető, és a leginkább a nagyközönségnek szóló nyelvismertető vagy a szigorúan tudományos művek alapján enciklopédia-szócikket írni – elvben – nem példátlan, csak hogy például a szócikkbeli hangzó táblázatokat nem találjuk meg a megadott forrásmunkákban; továbbá hivatkozik Deskó András 1856-ban megjelent magyar nyelvtanára (csuvas és cseremiszi párhuzamokkal és némi őstörténeti kitekintéssel) (Deskó 1856, ld. Szíj 2013: 310–314). A források között első helyen szerepel Simonyi 1907-es nyelvtana.

5. Bubrih levele Szinnyei Józsefnek

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában két Bubrih-féle dokumentumot őriznek. Az egyik a már említett berlini levél Sztarcev komi aspiráns ügyében (Berlin, 1927. szept. 22.), a másik viszont korábbi: 1926. nov. 24-én Leningrádban keltezett, kézzel írt levél Szinnyei Józsefnek.

Tartalmilag főleg három része figyelemre méltó: kiderül belőle, hogy Bubrih „megkeresésére” Szinnyei megadta neki a könyvének³ az elérhetőségét, és Bubrih köszönettel jelezte, hogy a kiadótól megkapta a kért könyvet. A másik rész a Budapestre tervezett 1927-es, végül a finnországi országgyűlési választások miatt finn kérésre 1928-ra halasztott III. Finnugor Kultúrkongresszusról szól, abban a reményben, hogy kellő időben az oroszországiak értesülni fognak a rendezvényről. Hogy végül miért nem voltak jelen az 1928-as kongresszuson az oroszországi finnugor népek? Ezt a 2028-ra tervezett finnugor világgongresszusi jubileumra talán sikerül dokumentumokkal tisztázni. A harmadik részlet: a levél néhány mondata okulásul szolgál: Bubrih említi a Finnougrovedcseszkij [!] szbornyikot, tehát már 1926 novemberében szó volt a könyvről.

³ *Finnish-ugrische Sprachwissenschaft*. Sammlung Göschel. Walter de Gruyter, Berlin – Leipzig, 1922 [második, javított kiadás].

6. Zsirai Bubrihról

Zsirai a Nyelvtudományi Közlemények 47. számában publikált egy cikket: *Oroszország szerepe a finnugor tudománytörténetben* (Zsirai 1928–30: 151–154). Ebben az írásban vannak méltánytalanságok, meglepő megállapítások. Az egyik alig érthető vád „a merész tolláról nálunk ismert” Bubrih ellen a következő (154): „Nehezen hagyható azonban komoly megrovás nélkül Bubrihnek természetellenes sovinizmusból fakadó elfogultsága, amely oroszra üti az eddigelé nem-orosznak tartott finnugor nyelvészek jó részét. [...] Nem tudom, mit szólnak a finnek Castrén elvesztéséhez, az észtek Wiedemann, Weske, Anderson minden kétségen felüli orosz voltához!” Egy másik kritika ugyanott: „Azt hiszem, Bubrih szemmértékének csálékonyasága legfőképp [sic] a finn és a magyar nyelvű szakirodalomban való tájékozatlanság következménye. Sajnálhatja ezt a hiányt Bubrih is, de sajnálhatják részben a Szbornik többi fejezetének kidolgozóit is.” – Itt bizony ezzel a kívánalommal Zsirai tévesztett mértéket és arányt. Erre pedig nagy szüksége lett volna, ha nem akart az elfogultság bűnébe esni: „Biztosra veszem, hogy a finnül és magyarul megjelent munkák tanulmányozása után sokkal kisebb elfogultsággal találkozánk, s az egész kötetet jellemezné a tárgyilagosságnak az a szelleme, amely most csak Oldenburg előszavára szorítkozik: »El kell ismernünk, hogy az orosz tudomány rendkívül keveset tett a finnológia terén ahhoz képest, amit kellett volna és kell majd tennie»”. Az nem derül ki, hogy kinek a javára volt elfogult Bubrih. Zsirainak tudnia kellett volna azt is, hogy jelen esetben a *finszkij* jelenthet *finnougorszkij*-t is, tehát nem finnológiáról, hanem oroszországi és nem „egyetemes finnugor nyelvészettörténetről” volt szó. – Nem tudjuk, értesült-e Bubrih a Zsirai-féle ismertetésről, és hogy a benne megnyilvánuló „kritikai elmeélhez” mit szólt.

Zsirai a Nyelvtudományi Közlemények következő számában is foglalkozott az oroszországi/szovjet finnugrisztika helyzetével, *A finnugor kutatások újabb alakulása* címmel (Zsirai 1931–1934: 106–114), most már realisabb friss hírek ismeretében, legalábbis az írás elején egy bekezdés erejéig. „Hogy a hátrányos változásokon kezdjük. Oroszországot manapság kínai fal zárja körül, csak elvétve juthat be kutató az orosz földön élő nyelvrokonainkhoz, holott a finnugor nyelv- és néptudomány kifejlődésében, európai színvonalra emelkedésében döntő jelentőségük volt azoknak a tanulmányutaknak, helyszíni anyaggyűjtéseknek, amelyeket főleg finn és magyar nyelvészek, etnográfusok és archeológusok annak idején akadálytalanul, sőt az orosz hatóságok és az orosz társadalom támogatása mellett végezhettek”. Zsirai itt egyértelműen közvetlen finn forrásokra épített. A „nyereség” kategóriába az első

világháborús hadifoglyoktól finnugor anyanyelvi anyag gyűjtésének lehetőségét sorolta.

7. A magyar nyelv oktatása a Bubrih-tanszéken

N. Ny. Kolpakova jelenlegi pétervári tanszékvezető szerint (2016) a magyar nyelv oktatása 1946-ban kezdődött a tanszéken azzal, hogy Bubrih meghívta tanítani Vera Szergejevna Ljubinszkáját. Kolpakova megfogalmazása szerint a tanításhoz nem állt rendelkezésre semmilyen segédeszköz, és nem volt oktatási tapasztalatuk sem. Elsősorban kétnyelvű szótárakra volt szükség.

Mindez igaz is, meg nem is. Voltak korábbi próbálkozások, elsősorban a korábban már említett Deskó András 1856-os magyar nyelvtanáról kell szólni. Ami pedig a magyar–orosz szótárügyeket és a magyar nyelv tanítását illeti, ehhez váratlan helyről szerezhethetünk információkat. A cári hadsereg a birodalom nyugati határszélein állomásozva gondoskodott arról, hogy legyenek a határon túli területek nyelvein értő és beszélő (és persze katonai adatokkal is bánni tudó) emberei. A magyar nyelv tanításáról a varsói katonai körzet gondoskodott. Hogy ez mi módon történt, ha nem is volt katonai titok, a gyakorlati részletezése „civiliek” előtt tudománytörténeti tényként sem ismeretes, csak nagy vonalakban olvashatunk róla (Batyusin 2001, 2016).

A Bubrih-tanszéken többek között dolgozott egy sok nyelvet ismerő, nagy műveltségű, tudású munkatárs, Arkagyij Ivanovics Jemeljanov (1879–1942). Beszél, kutatót nyelveinek felsorolásából rendszerint kimarad a magyar (de köztük van a votják, a cseremisiz és az obi-ugor, így, egyes számban, Финно-угорский сборник 1928: 127), holott magyartudására vonatkozó bizonyítékok akadnak. A csuvas népköltészet, néprajz jeles kutatója, Mészáros Gyula csuvas monográfiájáról írt ismertetése (Jemeljanov 1913) nagyon alapos nyelvismeretről tanúskodik. A másik adat egy V. A. Iljinszkij nevű gyakornoktól, későbbi aspiránstól származik, aki az egyik hivatalos jelentésében azt írta, hogy az 1926–27-es tanévben Bubrihtól finnt, az 1927–28-as tanévben Jemeljanovtól magyart tanult (Anfertyjeva 2013).

Ugyancsak Kolpakova említi, hogy Bubrihnek vannak érdemei a magyar nyelvvel kapcsolatos orosz szakszókincs megteremtésében. Itt jegyzem meg, hogy ennek a szakszókincsnek a teljességére törekvő kutatása még várat magára. Nemcsak a szavak mint szótári egységek lennének érdekesek, hanem a bennük megtestesülő nyelvi világ is. Mindenesetre Bubrih már a Kommunista Akadémia irodalmi enciklopédiájának magyar szócikkével szerzett erre vonatkozó tapasztalatokat.

8. A szótárak, szerzőtársak, munkatársak

Bubrihot 1941-ben Komiföldre evakuálták. Az adatok a börtönből való szabadulását, Pétervárról Sziktivkarba kitelepítésének pontos idejét illetően mintha ellentmondásosak lennének, de egyvalami bizonyos: létezik egy olyan orosz–magyar szótár, amelyben szerepel a neve. Vjacseszlav Popov, aki Komiföldön megismerkedett Bubrihhal, ezt a munkát katonai szótárként említette. Az oroszországi hivatalos könyvtári címléírásokat idézve erről a munkáról van szó:

Русско-венгерский словарь [Текст]: около 25 000 слов / сост. Э. С. Хаас. Москва, Гос. издательство иностр. и нац. словарей, 1947. 443 с. Прил.: краткий граммат. Справочник венгер. яз./ Сост.: Бубрих Д.В., Хаас Э.С.: с. 416–443. 10 000 экз., 10.50 р.

Ennek a szovjet kiadásnak a magyarországi másolata:

Haasz, E. Sz.: Russzko-vengerszkij szlovar'. Bp. 1949 [1950]. Új Magyar Könyvkiadó. 443 l. (Az 1947-es moszkvai kiadás kliséje után készült.) (Kisszótár.)

A „fordítottja”, vagyis a magyar–orosz szótár:

Káhana, M. G.:⁴ Vengerszko-russzkij szlovar'. Pod redakcij V. V. Rudasa. Bp., 1949 [1950]. Új Magyar Könyvkiadó. 383 l. (Az 1946-os moszkvai kiad. új lenyomata.) (Kisszótár.)⁵

Az orosz–magyar kisszótárban szerző/szerkesztő/összeállító Эмма Сигисмундовна Хаас neve az 50-es évek hazai szótárjegyzékeiben már mint egyedüli szerző és Haász Árpádné néven szerepel. Emma Szigiszmundovna (?1894–1967) Haász Árpád (1896–1967) közgazdász pártpolitikusnak a felesége volt. A magyar nyelv ismerete révén sokféle munkája volt emigrációja idején. A katonai hírszerzés nyelvismeretét igényelt, és a jó tanárra szüksége volt a Biasi-féle katonai hírszerző- és elhárítóképzőnek és a moszkvai rádió magyar adásának is, és mint látható – különféle minőségekben – a kétnyelvű szótárak készítésében is részt vett. Emma Szigiszmundovna Moszkvából hazatérve az Orvostudományi Egyetem orosz tanszékének vezető oktatója lett. A Párttörténeti Intézet adattárában levő bejegyzés szerint (No. 757/8) 1948. 05. 29-én „Haász Árpádné tanári rehabilitálása megtörtént”. A szótárkészítéssel itthon is, továbbra is foglalkozott, pl. szerzőként szerepel a neve az 1952-es *Orosz–magyar kéziszótár* címlapján is.

⁴ A név helyesen: Káhána.

⁵ Ismerteti: Trócsányi 1950: 46–47.

Az 50-es évek elején megjelent szótárakban hol munkatársként, hol szerkesztőként felbukkan Klara Majtyinszkaja neve. Klara Jevgenyevnát, vagyis „Klára nénit” (1907–1991) a moszkvai akadémiai Nyelvtudományi Intézet Finnugor részlegéből számosan ismerhettük. A részleg V. I. Litkin vezetése idején csak finnugor anyanyelvű kutatókat foglalkoztatott, és köztük a magyar nyelvet képviselő Klára néni nélkülözhetetlennek bizonyult, széleskörű tárgyi tudása, sokoldalúsága és hallatlan munkabírása közismert volt (Fegyúnyova 2008). Bizonyára jól ismerte az imént említett Emma Szigiszmundovnát, munkatársak is lehettek több vonatkozásban, pl. a moszkvai rádióban, a katonai és civil felsőfokú nyelvtanításban, a szótárkészítésben. Majtyinszkaja eredetileg a budapesti Zeneakadémián tanult, majd 1931-től Moszkvában élt. Germanistának készült. A háborús körülmények következtében lett finnugrista. Hogy ebben Bubrihnak volt-e szerepe, még nem tudjuk. A két név többször is egyszerre említődik, pl. a szótár grammatikai függelékét a többedik kiadás során ő fordította magyarról oroszra; a Magyar Nyelvőrben az ő fordításában jelent meg Bubrihnak az alapos, hiányt pótló és ma is tanulságos cikke: *Finnugor nyelvtudomány a Szovjetunióban* (1948). (Nem tudni, értesült-e erről a magyar közlésről Bubrih, a munkásságjegyzékében nem tüntetik fel.) A Bubrih – Haas-féle 1947-es szótár legeslegutolsó oldalán találunk egy figyelemre méltó „pozíciót”: ’tudományos ellenőr-szerkesztő’, aki jelen esetben nem más, mint Klara Jevgenyevna Majtyinszkaja.

Az orosz–magyar szótár végén található „melléklet” a magyar nyelvet úgy mutatja be, hogy még a magyar anyanyelvű is érdeklődéssel nézegetheti a különféle megállapításokat, táblázatokat (I–IX, 423–431), a ragozási szempontból összeállított szójegyzékeket.

A magyar nyelvtan egyik „sarokköve” az eset (or. *падеж*). A problémát az okozza, hogy az orosz előjáróknak miféle végződések felelnek meg értelmileg, és van-e velük formai gond. Az 1947-es moszkvai szótárban ezt olvashatjuk: „Sok eset van. Három alapeset van, alany, részes és tárgyeset. Az alapeseteken kívül van még egy sor helyhatározó, amelyek ebben az útmutatóban abban különböznek egymástól, hogy milyen kérdésre felelnek”⁶ (417) – ha példák nem lennének, bizony bajban lennénk...

Kérdések motoszkálnak az ember fejében a szótári nyelvtant látván: mennyi ebben Bubrih munkája? Ennyire tudott magyarul? Ennyire átlátta a magyar grammatika szerkezetét? Minden példaszót értett és tudott használni?

⁶ Падежей много. Основных падежей три. Именительный, дательный и винительный. Кроме основных падежей есть ряд обстоятельственных, отличающихся в данном справочнике вопросами, на котором отвечают.

Ha ez a grammatika közös munka eredménye, kinek milyen része volt benne? Ha csak a nevét adta, ugyan miért tette volna?

*

Bubrih tevékenységének fő vonalai ismertek, neve a magyar és a nemzetközi szakirodalomban általában magától értetődően szerepel. A szakterületenkénti idézettsége mindmáig magas. A róla szóló, illetve az őt is érintő tudománytörténeti írások közül természetesen a különféle évfordulók alkalmából megjelent cikkgyűjtemények álltak és állnak elő újdonságokkal. Ezekről mi, magyarok is értesülünk, ha másként nem, ismertetésként. A világháló korában ez könnyebbnek tűnik, de régen ilyen hiánypótlás volt pl. Erdődi Józsefnek több oroszországi, a bubrihi kezdemény életképességét bizonyító finnugor konferenciáról szóló tájékoztatása (Erdődi 1960, 1962) és a *Három Bubrihnak szentelt emlékkönyv* című ismertetése (Erdődi 1963). Az utóbbi időben a szentpétervári egyetem, Bubrih egykori tanszéke és Bubrih tevékenységének további fő színterei – Petrozavodszk, Szaranszk, Sziktivkar – igyekeznek kisebb-nagyobb tudománytörténeti újdonságokkal előállni (például Jermakova 2011; Kolpakova 2015, 2016; Popov 2015; Tomelleri – Gorgijenko 2020 és hosszan sorolhatnánk) – ezeket köszönettel vesszük.

Irodalom

- Anfertyjeva, A. Ny. [Анфертьева, А. Н.] (ред). 2013: Материалы к истории ИЛИ РАН (1921–1934) IX/1. Материалы к истории Института лингвистических исследований РАН 1921–1934 гг. (от Института яфетидологических изысканий до Института языка и мышления им. Н. Я. Марра). Наука, Санкт-Петербург.
- Batyusin, Ny. Sz. [Батюшин, Н. С.] 2001: Тайная военная разведка и борьба с ней. X-History, Москва.
- Batyusin, Ny. Sz. [Батюшин Н. С.] 2016: У истоков русской контрразведки. Сборник документов и материалов. <https://books.google.ru/books?isbn=5457979687>
- Botka Ferenc 1973: Magyar szocialista irodalom oroszul. 1921–1945. Bibliográfia. Budapest.
- Bubrih, D. V. [Бубрих Д. В.] 1928: Финно-угорское языкознание в Германии и Финляндии. Научный работник просвещения 1928/5–6: 109–111.
- Bubrih, D. V. [Бубрих Д. В.] 1948: Finnugor nyelvtudomány a Szovjetunióban. Magyar Nyelvőr 72: 1–7.
- Deskó András 1856: Венгерская грамматика с русским текстом и в сравнении с чувашским и черемисским языками. Санкт-Петербург.

- Dubrovina, Z. M. [Дубровина, З. М.] 1962: Дмитрий Владимирович Бубрих как исследователь финно-угрских языков. In: Дубровина, З. М. (отв. ред), Финно-угорская филология. Издательство Ленинградского университета, Ленинград. 5–18.
- Erdődi József 1960: A Szovjetunió finnugor nyelvészeinek 3. konferenciájáról. [Ismeretetés.] Nyelvtudományi Közlemények 62: 158–161.
- Erdődi József 1962: A Szovjetunió finnugor nyelvészeinek 4. konferenciájáról. [Ismeretetés.] Nyelvtudományi Közlemények 64: 379–383.
- Erdődi József 1963: Három Bubrihnek szentelt emlékkönyv. [Ismeretetés.] Nyelvtudományi Közlemények 65: 478–480
- Fegyonyova, G. A. [Федюнева, Г. В.] 2008: К 100-летию Клары Евгеньевны Майтинской. *Linguistica Uralica* 44/2: 136–139.
- Gerd Kuzebaj [Герд, Кузубай] 1929: Письмо Бубриху Д. В. In: Кузнецов 1994: 430–431.
- Guerman, I. Ja. [Депман, И. Я. 1929]: К истории финноугроведения в России 1928. Сборник ЛОИКФУН–1: 130–146.
- Jemeljanov, A. I. [Емельянов А. И.] 1913: Д-р Дюла Месарош, Памятники старой чувашской веры. Будапешт, 1909 [Рецензия]. Известия Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете 28/6: 566–584.
- Jermakova, T. V. [Ермакова, Т. В.] 2011: Институт буддийской культуры АН СССР (1928–1930 гг.). Четвертые востоковедные чтения памяти О. О. Розенберга. 251–260. http://www.orientalstudies.ru/rus/images/pdf/b_rosenberg_conference_4_2011_21_ermakova.pdf
- Kert, G. M. [Керт, Г. М.] 1975: Бубрих Д. В. – очерк жизни и деятельности. Ленинград.
- Kert, G. M. [Керт, Г. М.] 1990: Д. В. Бубрих – основатель советского финно-угроведения. *Linguistica Uralica* 26: 62–67.
- Kettunen, Lauri 1941–1942: Mitä näimme Venäjällä Vepsän matkalla 1934. *Heimotyö* 5: 105–133
- Kolpakova, N. Ny. [Колпакова, Н. Н.] 2015: Д. В. Бубрих: открывая заново (к 125-летию со дня рождения). Материалы научной конференции «Бубриховские чтения: гуманитарные науки на Европейском Севере». Петрозаводск 1-2 ноября 2015. 5–9.
- Kolpakova, N. Ny. [Колпакова, Н. Н.] 2016: Д. В. Бубрих и первые русско-венгерский и венгерско-русский словари. XLV Международная филологическая конференция Санкт-Петербург.
- Kuznecov, Ny. Sz. [Кузнецов, Н. С.] 1994: Из мрака... Изд. Удмуртского университета, Ижевск.

- Maticsák Sándor 2015: 125 éve született D. V. Bubrih (1890–1949). *Folia Uralica Debreceniensia* 22: 408–411.
- Moksin, Ny. F. [Мокшин, Н. Ф.] 1990: Величие и трагедия таланта. К 100-летию со дня рождения Д.В. Бубриха. *Север* 1990/7: 143–153.
- Nagurnaja, Sz. V. [Нагурная, С. В.] 2015. Роль Д. В. Бубриха в создании единого карельского языка. Материалы научной конференции «Бубриховские чтения: гуманитарные науки на Европейском Севере» Петрозаводск 1-2 октября 2015 г. Петрозаводск 2015. 259–266.
- Percsjonok, F. F. [Перчёнок, Ф. Ф.] 1991: Академия наук на «великом переломе» Вып. 1. Москва. 163–235.
- Percsjonok, F. F. [Перчёнок, Ф. Ф.] 1995: К истории Академии наук: снова имена и судьбы... Список репрессированных членов Академии наук. 141–210.
- Porov, A. I. [Попов, А. И.] 1953: Памяти Д. В. Бубриха (к третьей годовщине со дня смерти). *Ученые записки ЛГУ* 1953/157: 237–245.
- Porov, V. A. [Попов, В. А.] 2015: Деятельность Д. В. Бубриха в Коми пединституте (к 125-летию со дня рождения чл.-кор. АН СССР Д. В. Бубриха). *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2015/9: 51–55.
<https://e-koncept.ru/2015/15309.htm>
- Salminen, Timo 2008: *Aatteen tiede. Suomalais-Ugrilainen Seura 1883–2008*. SKS, Helsinki.
- Salminen, Timo 2009: In between research, the ideology of ethnic affinity and foreign policy: The Finno-Ugrian Society and Russia from the 1880s to the 1940s. *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 258. Helsinki. 225–262.
https://www.sgr.fi/sust/sust258/sust258_salminen.pdf
- Szenkevics-Gudkova V. V. 1950–1951: D. V. Bubrih, a finnugor nyelvek kutatója. *Nyelvtudományi Közlemények* 53: 302–420.
- Tomelleri V. Sz. – Gorgyijenko F. V. [Томеллери, В. С. – Гордиенко, Ф. В.] 2020: Д. В. Бубрих и догерманский субстрат: статья «о языковых следах финских тевтонов-чуди» (1926) и ее неопубликованные варианты. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием «Бубриховские чтения: задокументированное народное слово». 27-28 октября 2020 г. Петрозаводск.
- Trócsányi Zoltán 1950: A moszkvai orosz–magyar, magyar–orosz szótár. *Magyar Nyelvőr* 74: 46–47.
- Zagrebin, A. Je. – Kulikov, K. I. [Загребин, А. Е. – Куликов, К. И.] 2009–2011: Приникновеник и применение лискупса национальности в России и СССР в конце XIX – первой половине XX вв. *Тарту ЭНМ* 2009/2011: 149–163.
- Zsirai Miklós 1928–1930: Oroszország szerepe a finnugor tudománytörténetben. *Nyelvtudományi Közlemények* 47: 151–154.

Zsirai Miklós 1931–1934: A finnugor kutatások újabb alakulása [ismertetések és bírálatok]. *Nyelvtudományi Közlemények* 48: 106–114.

Финноугорский сборник 1928. Труды Комиссии по изучению племенного состава населения СССР и сопредельных стран № 15. Под ред. академика С. Ф. Ольденбурга и И. А. Андреева. С этнографической картой. Ленинград Издательство Академии наук СССР.

*

On the Hungarian-related aspects of Bubrikh's life and work

In this paper, I attempt to collect the Hungarian-related aspects from the life and work of D. V. Bubrikh, the father of Soviet Finno-Ugric studies. Some examples from his work for such lesser known texts on the Hungarian language are as follows: an entry about the history of the Hungarian language in the *Literary Encyclopedia of the Communist Academy* (1929); two letters of his as preserved by the Library of the Hungarian Academy of Sciences (1926 from Leningrad, 1927 from Berlin); the grammar appendix of the 1947 Russian–Hungarian pocket dictionary. He considered the *Collegium Hungaricum* in Berlin exemplary from the point of scientific management; he started the introduction of Hungarian language at university level. It is unclear whether he was aware of the Hungarian-language publications from and about him in the years preceding his unexpected death in 1949.

Keywords: Soviet Finno-Ugric studies, D. V. Bubrikh, history of science, Russian–Hungarian connections.

ENIKŐ SZÍJ